

До витоків історії міста Луцька

Місто Луцьк – одне із найдавніших міст Волині та України. Його історію досліджували кілька поколінь професійних істориків та археологів, аматорів-краєзнавців і нині вона висвітлена на сторінках багатьох наукових та науково-популярних видань, у місцевій періодиці. Проте не на всі питання, які виникали перед дослідниками, віднайдено чіткі та однозначні відповіді, стосовно окремих історичних моментів у дослідницькій традиції прийнято багато умовностей. Зокрема це стосується таких питань, як час заснування Луцька, походження його назви та першої згадки у писемних джерелах.

Традиційно вважається, що перша письмова згадка про Луцьк відноситься до 1085 року, і від цієї дати розпочинається відлік історії міста, яка нині нараховує 922 роки. Саме ця дата зафіксована у таких виданнях, як „Історія міст і сіл України. Волинська область.” [2, 53], „Історія Луцька” [6, 7], та багатьох інших. Автори цих праць вказують на 1085 рік, посилаючись на Іпатіївський літопис. І дійсно у „Повісті минулих літ” за Іпатіївським списком є такий запис: „У рік 6593 [1085]. Ярополк збирався іти на Всеволода, бо послухав він злих дорадників. Довідавшись про це. Всеволод послав проти нього сина свого Володимира, Ярополк, тоді, оставивши матір і дружину свою в Луцьку, сам утік в ляхи.

Коли ж Володимир прийшов до Луцька, лучани здалися. Володимир посадив тоді Давида в [городі] Володимирі замість Ярополка, а матір Ярополкову [Олісаву], і жону його [Рину], і дружину привів до Києва, майно забравши” [5, 125]. Цей період розповідає про важку міжусобну боротьбу між окремими князями, що розпочалася в Києво-Руській державі після смерті Ярослава Мудрого. Зокрема тут ідеться про спробу володимирського князя Ярополка Ізяславича – внука Ярослава Мудрого виступити проти свого

дядька – київського князя Всеволода Ярославича. Проте Всеволод, довідавшись про намір Ярополка, послав свого сина, відомого своєю звитягою чернігівського князя Володимира і той змусив до втечі володимирського князя. Загалом з другої половини XI століття на Русі спостерігається наростання відцентрових тенденцій, послаблюється роль Києва, як політичного центру, і на цьому тлі посилюється значення удільних князівств і їх центрів, тому цілком можливо, що саме на цей період припадає піднесення міста Луцька, як удільного центру.

Але, як бачимо, у повідомленні літописця згадується лише назва Луцьк, а про саме місто жодної інформації немає. Лише пізніші записи руських літописів, які відносяться до середини XII століття дають про нього повнішу уяву. Зокрема у Київському літописі є розповідь про похід київського князя Юрія Володимировича на Волинь і Луцьк у 1149-1150 рр., під час якого він хотів подолати Ізяслава Мстиславича, свого племінника і конкурента у боротьбі за київський престол. Основні сили Юрія та його союзників були спрямовані на Луцьк, який обороняв брат Ізяслава Володимир. Літописець змальовує окремі епізоди жорстоких боїв біля стін міста, повідомляє, що Луцьк витримав шість неділь облоги [5, 228]. Це свідчить про те, що у середині XII століття Луцьк був великим, добре укріпленим містом і посідав важливе місце у політичному житті руських земель.

В історичній довідці про Луцьк, вміщеній в "Географічному словнику королівства Польського та інших країв слов'янських" – енциклопедичному виданні кінця XIX ст. привертає увагу ще одна дата – 1073 р. У довідці зазначено, що у 1073 р. польський король Болеслав Хоробрий йдучи на Київ здобув Луцьк [9, 779]. Це повідомлення наштовхнуло на думку звернутися до польських хронік. І дійсно, у хроніці Яна Длугоша, польського хроніста XV ст. згадується про цей похід, а хроніст XVI ст. Марцін Кромер доповнив розповідь свого попередника цікавими деталями. Оповідаючи про похід Болеслава на Волинь, Кромер пише, що найдавнішими укріпленнями тут були замки у Луцьку, Володимирі і Холмі. Як усі інші руські замки вони

були збудовані з дерева та глини. Підійшовши до Луцька, Болеслав наштовхнувся на потужний опір захисників міста. Лише ціною великих зусиль полякам вдалося взяти луцький замок [3, 176]. {mospagebreak}

Більше того, у хроніці Яна Длугоша Луцьк згадується у контексті навіть більш ранніх подій. Зокрема хроніст повідомляє про похід польського короля Болеслава на Русь у 1008 році з метою допомогти Святополку повернути князівський престол. Цілком очевидною є помилка в датуванні цього походу, оскільки вказані події мали місце у 1018 р., про що чітко зафіксовано в руських літописах. Розпочавши похід, пише Длугош, Болеслав швидким маршем пройшов руськими землями і „без опору дійшов на Волинь, - частину Русі котра зазвичай називається земля Луцька” [1, 333]. Якщо на початку XI ст. існувала Луцька земля, то цілком зрозуміло, що центром її був Луцьк. Проте цілком можливо, що автор хроніки вжив цей термін без прив’язки до конкретної дати і лише для того, щоб краще зорієнтувати читача – свого сучасника у тому, де саме відбувалися описані події.

Цікаво, що в руських літописах, на які часто посилаються польські хроністи, такі подробиці відсутні, хоча описані події стосуються міжусобної боротьби між руськими князями, у якій польські королі зі своїм військом приймали безпосередню участь. Цілком зрозуміло, що хроніки Длугоша і Кромера є джерелами пізнішого походження, ніж руські літописи. Але якщо допустити, що польські хроністи використали повідомлення більш ранніх джерел іноземного, у тому числі польського походження, то і 1018 і 1073 роки можуть претендувати на дату першої писемної згадки про Луцьк.

У даному випадку мова не йде про те, щоб відмовитись від усталеної дати першої писемної згадки про Луцьк (1085 р.) і ще на кільканадцять років заглибити історію міста. Просто заради об’єктивності дослідники можуть оперувати різними датами.

Цілком зрозумілим є те, що місто було засноване значно раніше, ніж про нього з’явилися повідомлення в писемних джерелах. Про те коли і ким

був заснований Луцьк достеменно не відомо.

Археологічні довідки свідчать, що сучасна територія міста була залюднена ще у період пізнього палеоліту і в пізніші часи. Проте епізодичні поселення навряд чи можна вважати зародками міста. Виникнення поселень, які згодом перетворилися в укріплені городища та міста на Волині, як і в цілому в Україні, очевидно слід пов'язувати із процесом етнічної та політичної консолідації східнослов'янських племен. Так ще у VI ст. на теренах історичної Волині сформувався військовий союз дулібів, центром якого було Зимненське городище. До цього союзу входило багато інших слов'янських племен, але домінували над ними дуліби. Після розгрому дулібів аварами на початку VII ст. дулібське племінне об'єднання розпалося, дуліби втратили свою гегемонію і на цьому тлі посилюються окремі племена у т.ч. ті, які згодом згадуються під назвами бужани, волиняни та інші. Виникають і посилюються нові племінні центри. Один із них якраз і виник на узвишші оточеному рукавами Стиру і Глушця. Зокрема, М. Кучинко зазначив, що археологічні дані підтверджують існування в цьому місці східнослов'янського поселення у VII – VIII ст. [4, 123].

Цілком імовірно, що саме це поселення було племінним центром племені лучан і від цього отримало назву Лучьск, Лучеськ, Луческ. Принаймні відомий чеський славіст Л. Нідерле називає це плем'я, посилаючись на повідомлення Костянтина Багрянородного, хоча і зазначає, що прочитання його назви можливе як лучани і як лончани [7, 170].

До речі існує також версія про те, що лучани – друга назва дулібів, або лучани – ті ж самі дуліби. Наприклад М. Стрийковський у своїй хроніці зазначив, що плем'я дулібів отримало назву від імені їх вождя Дуліба і що дулібів над Бугом лучанами звали [10, 112]. При цьому він посилається на руські літописи та попередніх польських хроністів. І дійсно, у Я. Длугоша теж знаходимо повідомлення що над Бугом проживали дуліби, котрих потім називали волинянами, а згодом лучанами [1, 184]. {mospagebreak}

Частина істориків погоджується із тим, що Луцьк міг бути племінним

центром лучан, проте інші заперечують, мовляв таке плем'я не згадується у „Повісті временних літ” літописця Нестора. Дійсно плем'я лучан у цьому творі не згадується, проте згадується плем'я лутичів: „Коли ж волохи найшли на слов'ян на дунайських, і осіли між них, і чинили їм насильство, то слов'яни, прийшовши, сіли на Віслі і прозвалися ляхами, а від тих ляхів прозвалися одні поляни, інші ляхове – лутичі... [8, 11]. „Сіли на Віслі” – поняття об'ємне і не дуже конкретне. Цілком допустимо, що лутичі осіли на схід від Вісли, на Волині. Від назви племені лутичів отримав назву і їх племінний центр – Лутчеськ. Згодом ця назва трансформувалася у Луческ, Лучеськ.

Щодо походження назви міста існує ще ряд версій, які базуються переважно на переказах та легендах. Згідно однієї з легенд назва міста походить від імені юнака Луцька, що був пастухом. Одного разу він побачив у річці Стир засмолену бочку і, доставши її, знайшов там грамоту на заснування міста. Таким чином від імені свого засновника Луцька місто отримало свою назву. Згідно іншої – місто назване Луцьком на честь вождя дулібів Луки. Наступна версія ґрунтується на тому, що місто отримало назву від слова лук, тобто зброя. Мовляв місцеве населення, коли нападав ворог, ховалося за укріплення городища і з допомогою луків і стріл вправно відбивали атаки. Оскільки лук був їхньою основною зброєю, мешканців назвали лучанами, а їхнє поселення – Луцьк. Цілком логічною видається версія згідно якої місто назвали Луцьком тому, що річка Стир вигином у вигляді лука омиває зі сходу, півдня і заходу центральну частину міста. Хоча слід зазначити, що при закладанні укріплень та міст тогочасні мешканці для їх захисту намагалися максимально використати ландшафт, і багато з них було розташовано у вигинах річок.

Отже, рання історія міста Луцька оповита багатьма таємницями. Брак достовірної інформації часто породжує домисли і легенди, дає підстави для побудови різноманітних гіпотез. Робота над доведенням або спростуванням окремих із них є надзвичайно корисною, оскільки дає можливість хоча б на

крок наблизитись до правильної відповіді на ті питання, які цікавили раніше і цікавлять нині багатьох дослідників історії нашого міста.

Джерела та література

1. Dłudosz J. Roczniki czyli kroniki slawnego Krolewstwa Polskiego. – Ks. 2. – Warszawa, 1961. – 449 s.
2. Історія міст і сіл України. Волинська область. – К., 1970. – 746 с.
3. Kromer M. Kronika polska. – Sanok, 1857. – 1500 s.
4. Кучінко М. Нариси стародавньої та середньовічної історії Волині. – Луцьк, 1994. – 207 с.
5. Літопис Руський. – К., 1989. – 591 с.
6. Михайлюк О., Кічий І. Історія Луцька. – Львів, 1991. – 192 с.
7. Нидерле Л. Славянские древности. – М., 2001. – 592 с.
8. Повесть временних лет. – М. – Л., 1950. – 404 с.
9. Słownik geograficzny Krolewstwa Polskiego i innych krajow slowianskich. – T. V. – Warszawa, 1884. - 779 s.
10. Strykowski M. Kronika polska, litewska, zmodzka i wszystkiej Rusi. – T I. - Warszawa, 1846. – 392 s.